

120 години от основаването на Софийското дружество „Чех“

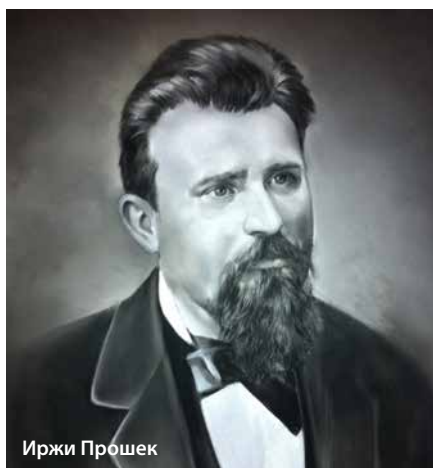
През 80-те години на XIX в. чешката колония в София наброява около 100 чехи, повечето от които търговци, предприемачи, занаятчии и няколко преподаватели. Поради липсата на организиран културен живот, най-видните ѝ представители често се събират в дома на братя Прошек „на чаша вино“.

ИСТОРИЯ НА ДРУЖЕСТВО „ЧЕХ“ ДО 1914 Г.

През 1892 г. трима от „софийските чехи“ Ян Доубрава, Ант. Хабал и Фр. Дошек изпращат циркуляр (окръжно писмо) до своите сънародници, живеещи в София. В писмото те ги уведомяват, че е насрочено учредително събрание за създаване на дружество. Така на 14 ноември 1892 г. се „ражда“ дружество „Чех“. Учредители са 10 чехи: Йозеф Буреш, Франтишек Хръдличка, Франтишек Немечек, Франтишек Дошек, Ян Доубрава, Карел Черни и др. На следващия ден е избрано ръководство и е приет Уставът. Председател става Ян Доубрава. Съгласно приетия Устав, дружеството има културно-просветен характер и няма да се занимава с политическа дейност. Член на дружеството може да стане всеки пълнолетен чех, който внесе еднократно 2 франка и плаща 1 франк месечен членски внос. Първоначално седалището на „Чех“ е домът на Фр. Хръдличка, а от 1902 г. членовете му се събират в салоните на „Славянска беседа“. Броят на членовете бързо нараства – само за месец и половина те вече наброяват 67 души, сред които художникът Ян Брожка, археологът Херменегилд Шкорпил, преподавателите по математика Владислав Шак и Ф. Шоурек, Юлиус Милде и др. Три години по-късно в дружеството членуват над 100 души.

През януари 1893 г. новият председател Владислав Шак подема инициативата за създаване на чешко училище в София, но поради липса на финансови средства тази идея скоро е изоставена. В резултат на конфликт с останалите членове на ръководството, Вл. Шак напуска

организацията през 1894 г. Стига се дотам, че той създава дружество „Славия“ като противовес на „Чех“, но то има кратък живот. През следващите 6 години „Чех“ се оглавява от художника Ян Брожка и от предприемача Иржи Прошек. В началото на XX век в ръководството на „Чех“

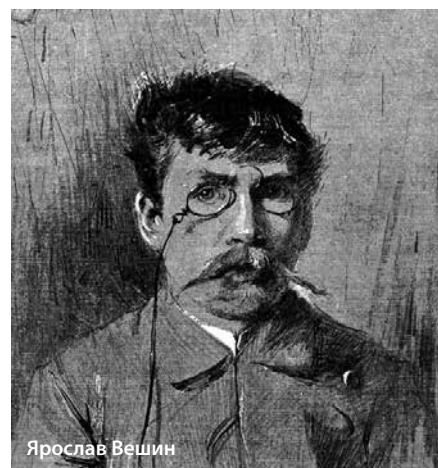

Иржи Прошек

влизат Ярослав Вешин, Ото Хоржейши, Ян Кадела, завърналият се като член Владислав Шак и др. Дейността на дружеството се изразява в организиране на сказки, танцови забави, музикални и театрални представления. Публични лекции изнасят Иржи Прошек, проф. Брожка, проф. Ото Хоржейши („Участието на българските опълченци в руско-турската война“) и др. Първата културна проява на „Чех“ е новогодишното тържество на 31 декември 1892 г. През 1895 г. дружеството чества 100-годишнината от рождението на Павел Й. Шафаржик, 25-годишния творчески юбилей на Иван Вазов, а на следващата година – гибелта на Ян Хус. През 1906 г. се организира вечеринка в чест на Карел Хавли-

чек-Боровски. В началото на XX век дружеството се сдобива със свой театър.

Членовете на „Чех“ поддържат контакти със старата си родина – абонирант се за редица чешки списания („Zlatá Praha“, „Světozor“, „Lumír“, „Květy“, „Osvěta“), организират сбир-

Ярослав Вешин

ки с благотворителна цел в полза на чешките училища в Бохемия, през 1912 г. членове на „Чех“ участват в откриването на паметника на Франтишек Палацки в Прага. В същото време те не пропускат да засвидетелстват своята лоялност към Хабсбургите – през 1905 г. с тържество се отбелязва рожденият ден на австро-унгарския император Франц Йосиф, на което се изнася сказката „Чешкият народ и Хабсбургската династия“. Дружеството поддържа тесни контакти с австро-унгарското посолство. Даже австро-унгарският посланик в България граф Адам Тарновски става член на „Чех“ през 1912 г.

Същевременно дружеството се включва активно в обществения живот на България. Членовете му

честват рождения ден на българския княз Фердинанд I, организират концерт по случай сватбата му с принцеса Мария Луиза.

В началото на XX век „Чех“ се ангажира с политическите събития в България и на Балканите. През 1903 г. дружеството организира благотворителна забава, приходите от която отиват в полза на македонските бежанци след Илинденско-Преображенското въстание, а чешкият политик Вацлав Клофач изнася в София сказка за политическия живот в чешките земи. През 1910 г. „Чех“ взима участие в Славянския събор в София. По време на Балканските войни (1912–1913) дружеството събира финансови средства за пострадалите войници и техните семейства.

ДРУЖЕСТВО „ЧЕХ“ ПО ВРЕМЕ НА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

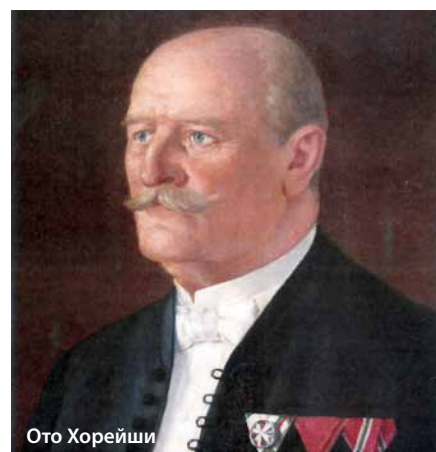
През 1914 г. членовете на „Чех“ наброяват 152 души. След избухването на Първата световна война в организацията се оформят два лагера – „славянофили“ и „австрофили“. Първите си сътрудничат с чешкия журналист Владимир Сис (1889–1958) в неговата дейност срещу Австро-Унгария. През февруари 1915 г. „Чех“ подава протест в австро-унгарското посолство в София срещу арестуването на първия главен редактор на „Lidové noviny“ Емил Чермак във Виена. Няколко месеца по-късно „Чех“ протестира пред руското посолство в София срещу грубото третиране на чешки военнопленници в окупирана Сърбия. В същото време австро-унгарското посолство използва като удобен повод арестуването на младочешкия лидер К. Крамарж да минира дружество „Чех“. За този малко известен епизод разказва Владимир Сис: „Арестуването на д-р Крамарж не престана да привлича вниманието на българските политически кръгове. По този повод организирах събрание на дружество „Чех“, на което предложих да подадем протест. Част от членовете на дружеството обаче, се обявиха срещу предложението и даже подкрепиха позицията на Виена. Тази австрофилска проява послужи като повод дружеството да се прочисти от проавстрийски

елементи. Свиках общо събрание, на което говорих за обстановката в чешките земи, за преследванията срещу политическите лидери, за арестуването на д-р Крамарж и за скалъпените срещу него обвинения. „Лакеите“ на австро-унгарското посолство остро скочиха срещу мене. Тогава предложих те да бъдат извадени от членския състав на организацията. След упоритата борба срещу австрофилското крило в дружеството, 27 членове бяха изключени с бурни възгласи. Така че организацията днес е прочистена, ръководството се намира изцяло в ръцете на „русофилите“. Начело на дружеството застана чешкият фабрикант Йозеф Комещик, за негов заместник-председател беше избран довереното лице на руското посолство инж. Фр. Крал, а секретариата поех аз. Новото ръководство положи клетва за вярност към нашата кауза. С остра нота до австро-унгарското посолство протестирахме срещу преследванията в чешките земи и поискахме да бъдат пуснати на свобода чешките политически лидери. На призивите на австро-унгарското посолство да участваме в тържествата на 18 август по случай рождения ден на императора, отговорихме, че дружество „Чех“ няма да вземе участие. Това се случва за пръв път от създаването на дружеството, което до този момент беше напълно лоялно и си сътрудничеса с посолството. Накрая контактите бяха окончателно прекъснати. В отговор посолството започна да преследва всички чехи, които бяха австрийски граждани.“

След включването на България в световния конфликт, дружество „Чех“ временно преустановява дейността си.

СЛЕД ВОЙНАТА

След като победена България излиза от войната през септември 1918 г., „софийските чехи“ се оказват в курioзно положение – според едно от условията на примирието освен дипломатическите представители на Австро-Унгария и Германия, техните поданици също трябва да напуснат България в 14-дневен срок. Затова чешкият журналист Емил

Ото Хорейши

Чермак убеждава главнокомандващия съглашенските окупационни войски ген. Кретиен, че тази клауза не бива да бъде прилагана спрямо „софийските чехи“. От своя страна, на 10 ноември 1918 г. Владимир Сис, заедно с дружество „Чех“, организира живеещите в София 500 свои сънародници да положат клетва за вярност към новосъздадената чехословашка република.

На свиканото събрание на дружеството за председател е избран Йозеф Комещик, а за негов заместник – Владимир Сис. От 1920 г. организацията се оглавява от проф. Ян Мърквичка. „Чех“ възобновява културно-образователната си дейност – прожектират се филми за живота в новосъздадената Чехословакия, организират се чествания на Ян Хус, отбелязват се тържествено рождениците дни на новия президент Т. Г. Масарик. Чест гост на сбирките на дружеството е първият дипломатически представител на Чехословакия в България Рудолф Кюнцл-Изерски. През 1921 г. „Чех“ участва в свикания първи събор на живеещите в България чехи и словаци. Отново се издига идеята за създаване на чешко училище, което става факт през 1922 г. През 1925 г. се обсъжда идеята дружество „Чех“ и новосъздаденият „Чехословашки дом Т. Г. Масарик“ да се слоят. Решението е взето официално на 8 февруари с. г. С това се слага краят на самостоятелното съществуване на дружеството.

д-р Красимира Мархалева
/използвана е информацията от Юбилейния годишник на „Чех“ и от чешкия печат/